

กลไกการจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์กรณีศึกษา : ชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร*
CREATIVE SPATIAL MANAGEMENT MECHANISMS
CASE STUDY: BUENG SI FAI COMMUNITY PHICHIT PROVINCE

พระปลัดทัศนพล เขมจาโร และ สุขเกษม ขุนทอง

Phrapalad Thassanapol Khemajaro, And Sukkasem Khuntong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: tassanapol.khem@mcu.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร 2) เพื่อพัฒนากลไกการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร และ 3) เพื่อนำเสนอรูปแบบกลไกการจัดการเชิงพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร เป็นการวิจัยเชิงวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ องค์กรการบริหารส่วนจังหวัด คณะกรรมการชุมชน กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับเศรษฐกิจบริเวณรอบบึงสีไฟ รวมจำนวน 37 คน และใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้านเนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า

1. การจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ อาศัยการมีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน ทั้งหน่วยงานรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคประชาชน และภาคเอกชน โดยมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่บึงสีไฟอย่างหลากหลายซึ่งได้แก่ การประมง การเกษตร การท่องเที่ยว และกิจกรรมวัฒนธรรมชุมชน ในประเด็นการจัดระเบียบพื้นที่ พบว่า มีการใช้ประโยชน์พื้นที่ขัดแย้งกัน และการขาดกลไกการแก้ปัญหาที่ชัดเจน

2. กลไกการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ เน้นการสร้างร่วมมือระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ โดยกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน มีการจัดตั้งคณะกรรมการหรือศูนย์กลางประสานงานร่วมของชุมชน สนับสนุนการใช้ข้อมูลเชิงประจักษ์และภูมิปัญญาท้องถิ่นในการตัดสินใจ รวมทั้งพัฒนากระบวนการมีส่วนร่วมที่เปิดโอกาสให้ทุกกลุ่มมีเสียงในการกำหนดทิศทางของพื้นที่

3. รูปแบบกลไกการจัดการเชิงพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ เน้นการบูรณาการ 3 มิติหลัก ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจฐานราก และการท่องเที่ยว เน้นการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วน เข้ามาการจัดการพื้นที่ ด้วยการผสมผสานภูมิปัญญาท้องถิ่นกับนวัตกรรมใหม่ บนหลักคุณธรรม 5 ประการ (ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความสามัคคี ความพอเพียง และสาธารณะ) ส่งผลให้เกิดรูปแบบกลไกที่สามารถใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: กลไกการจัดการเชิงพื้นที่; การจัดการแบบสร้างสรรค์ชุมชนบึงสีไฟ; การมีส่วนร่วม; การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

ABSTRACT

This research aims to: 1) study the spatial management of the Bueng Si Fai community in Phichit Province; 2) develop a spatial management mechanism for the Bueng Si Fai community in Phichit Province; and 3) propose a model for a creative spatial management mechanism for the Bueng Si Fai community in Phichit Province. This qualitative research methodology utilized in-depth interviews with 15 key informants, including the Provincial Administrative Organization, community committees, and economic stakeholders in the Bueng Si Fai area. Content analysis was also used. The findings reveal:

1. The spatial management of the Bueng Si Fai community relies on multisectoral participation, including government agencies, local administrative organizations, the public sector, and the private sector. The community utilizes natural resources in the Bueng Si Fai area for diverse uses, including fisheries, agriculture, tourism, and community cultural activities. Regarding spatial organization, conflicting land uses and a lack of clear resolution mechanisms were identified.

2. The spatial management mechanism of the Bueng Si Fai community emphasizes collaboration among various sectors, with clearly defined roles and responsibilities. A working group or community coordination center is established, supporting the use of empirical data and local wisdom in decision-making. This includes developing participatory processes that allow all groups to have a say in determining the direction of the area.

3. The Bueng Si Fai community's creative spatial management mechanism model emphasizes the integration of three key dimensions: natural resources, the grassroots economy, and tourism. It emphasizes the participation of all sectors in the management of the area by combining local wisdom with innovation based on the five principles of morality (honesty, responsibility, unity, sufficiency, and public). This results in a model mechanism that can be used to drive sustainable community development.

Keywords: spatial management mechanism; Bueng Si Fai community creative management; participation; natural resource management

บทนำ

การพัฒนาตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ตามเจตนารมณ์ของยุทธศาสตร์ชาติ (2560-2570) โดยอาศัยหลักแนวคิด 4 ประการ ได้แก่ 1) หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยสืบสาน รักษา ต่อยอดผ่านการพัฒนาประเทศอย่างมีเหตุผล ความพอประมาณ ภูมิคุ้มกัน บนฐานของความรู้ คุณธรรม และความเพียร 2) สร้างความสามารถในการ “ล้มแล้ว ลุกไว” โดยมุ่งเน้นการพัฒนาใน 3 ระดับ ได้แก่ ระดับแรก การพร้อมรับ หรือ ระดับ “อยู่รอด” ในการแก้ไขข้อจำกัดหรือจุดอ่อนที่มีอยู่ ระดับที่สอง การปรับตัว หรือ ระดับ “พอเพียง” ในการปรับเปลี่ยนปัจจัยที่จำเป็นเพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ระดับสุดท้าย เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อพร้อมเติมโตอย่างยั่งยืน หรือ ระดับ “ยั่งยืน” ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในมิติต่างๆ 3) เป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืนของสหประชาชาติ โดยกำหนดทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิด “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” และ 4) การพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพ

เศรษฐกิจหมุนเวียน เศรษฐกิจสีเขียว (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2566) และยังสอดคล้องกับแนวนโยบายการพัฒนาของสหประชาชาติที่ประเทศไทยรับมาเป็นกรอบแนวคิดในการพัฒนา (Sustainable development goals : SDGs) ในประเด็นทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจฐานรากและการท่องเที่ยว โดยเริ่มต้นการพัฒนาจาก “คน” ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ (ภาณุวัฒน์ ภัคตวงศ์, 2561)

“จังหวัดพิจิตร” เป็นจังหวัดหนึ่งที่ตั้งอยู่ทางภาคเหนือตอนล่าง มีพื้นที่ประมาณ 4,531 ตารางกิโลเมตร มีแม่น้ำน่านและแม่น้ำยมไหลผ่าน ด้านการปกครองแบ่งออกเป็น 12 อำเภอ 89 ตำบล 888 หมู่บ้าน และมีบึงน้ำธรรมชาติขนาดใหญ่ ซึ่งได้แก่ “บึงสีไฟ” ซึ่งมีอาณาบริเวณครอบคลุมพื้นที่ 5,390 ไร่ จัดเป็นบึงขนาดใหญ่เป็นอันดับสามของประเทศ มีพื้นที่ติดต่อกับ 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลในเมือง ตำบลท่าหลวง ตำบลเมืองเก่า ตำบลโรงช้าง และตำบลคลองคเชนทร์ อันเป็นแหล่งเศรษฐกิจของชุมชน ในประเด็นนี้ องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจิตร ได้จัดทำแผนพัฒนาจังหวัดพิจิตร พ.ศ. 2566 – 2570 ให้มีความสอดคล้องเชื่อมโยงเป็นแผนเดียวกัน (One Plan) มีการประสานแผนในระดับพื้นที่ ตั้งแต่แผนพัฒนาหมู่บ้าน แผนชุมชนแผนพัฒนาตำบล แผนพัฒนาท้องถิ่นและแผนพัฒนาอำเภอ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจิตร, 2566) โดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มีการระดมความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่ เพื่อให้ได้มาซึ่งประเด็นการท่องเที่ยวชุมชน ตลาดสีเขียว และการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งยังไม่ได้รับการดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13, กล่าวว่า พฤติกรรมทางเศรษฐกิจและการดำรงชีพเข้าสู่วิถีชีวิตใหม่อย่างยั่งยืน สร้างความตระหนักรู้ให้เกิดในสังคม ดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างสมดุล ส่งเสริมความตระหนัก จิตสำนึก ทศนคติแก่ทุกภาคส่วนให้คำนึงถึงความสามารถของการดำเนินการตามแนวเศรษฐกิจหมุนเวียน และตระหนักรู้ในคุณค่า ตลอดจนรวมถึง การรักษาไว้ซึ่งภูมิปัญญาและวัฒนธรรมชุมชน (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566)

ดังนั้น กลไกการจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์ ชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร จึงมิได้เป็นเพียงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่ยังเป็นกระบวนการพัฒนาที่สะท้อนการดำเนินงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เชื่อมโยงกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ในหลายมิติ อาทิ SDG 6 น้ำสะอาดและการสุขาภิบาล SDG 13 การรับมือการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และ SDG 15 การใช้ประโยชน์จากระบบนิเวศอย่างยั่งยืน อีกทั้งยังสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และแผนพัฒนาจังหวัดที่เน้นการบูรณาการแบบ One Plan โดยมีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเป็นหัวใจสำคัญ ในเชิงนโยบายควรยกระดับบึงสีไฟให้เป็น “พื้นที่ชุ่มน้ำต้นแบบ” ที่ผสมผสานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลาดสีเขียว และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ โดยใช้ชุมชนเป็นฐานการจัดการ พร้อมทั้งต่อยอด กลไกการจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์ ให้เป็นต้นแบบการพัฒนาที่สามารถขยายผลไปยังพื้นที่อื่น ๆ เพื่อสร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร
2. เพื่อพัฒนากลไกการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร
3. เพื่อนำเสนอรูปแบบกลไกการจัดการเชิงพื้นที่ที่สร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร

วิธีดำเนินการวิจัย

รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขอบเขตการวิจัย ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่ ผู้วิจัยเลือกมีพื้นที่ชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร เลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นบึงน้ำขนาดใหญ่เป็นอันดับสามของประเทศ และมีเนื้อที่ 5,390 ไร่ ติดต่อ 5 ตำบล ได้แก่ ตำบลในเมือง ตำบลท่าหลวง ตำบลเมืองเก่า ตำบลโรงช้าง และตำบลคลองคเชนทร์

2. ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ผู้วิจัย แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม รวมจำนวน 37 คน ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ได้แก่ คณะกรรมการองค์การบริหารส่วนจังหวัดพิจิตร (อบจ.) จำนวน 3 คน เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์เป็นผู้มีส่วนได้เสียในเรื่องของการนโยบายเชิงพื้นที่ ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมโครงการวิจัย

กลุ่มที่ 2 ได้แก่ คณะกรรมการชุมชน (ในระดับตำบล) 5 ตำบล คือ 1) ตำบลในเมือง 2) ตำบลท่าหลวง 3) ตำบลเมืองเก่า 4) ตำบลโรงช้าง และ 5) ตำบลคลองคเชนทร์ จำนวน 25 คน (ตำบลละ 5 คน) เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์ เป็นคณะกรรมการชุมชนที่มีความรู้ด้านการพัฒนาเชิงพื้นที่ และมีความเสียสละ ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมโครงการวิจัย

กลุ่มที่ 3 ได้แก่ ผู้มีส่วนได้เสียกับเศรษฐกิจฐานรากบริเวณพื้นที่บึงสีไฟ จำนวน 9 คน เลือกแบบเจาะจง โดยใช้เกณฑ์เป็นผู้ประกอบการร้านค้ารายย่อย 5 คน และผู้ประกอบการร้านค้ารายใหญ่ ที่เปิดให้บริการในลักษณะมีที่พัก จำนวน 4 คน ที่ยินดีและเต็มใจเข้าร่วมโครงการ

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 2 ตอน (ตอนที่ 1 ปักจ้ยส่วนบุคคล ตอนที่ 2 ข้อคำถามซึ่งมีความสอดคล้องกับประเด็นวัตถุประสงค์) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ไม่สมบูรณ์ โดยผู้วิจัยจะเข้าไปร่วมและมีส่วนร่วมในกิจกรรมบ้างตามที่เห็นสมควร เพื่อสร้างความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มเป้าหมาย และสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยกัน และกลุ่มเป้าหมายจะรู้ตัวว่ากำลังถูกสังเกตและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 5 คน ซึ่งผลการตรวจสอบ (ค่า IOC) มีความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย และผู้วิจัยนำเครื่องมือไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างซึ่งมีลักษณะใกล้เคียงกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ พบว่า มีความเหมาะสมและสามารถใช้ได้จริง

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทุติยภูมิ ได้จากการศึกษาค้นคว้าเอกสาร งานวิจัย และรายงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดและพื้นฐานในการวิเคราะห์ และ ข้อมูลปฐมภูมิ ได้จากการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการต่าง ๆ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม โดยมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับการทำกิจกรรม การท่องเที่ยวชุมชน ตลาดสีเขียว (กลุ่มอาชีพ) และการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ

5. การตรวจสอบข้อมูล ใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลในระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยตรวจสอบข้อมูลที่ได้มาต่างเวลา ต่างสถานที่ และต่างบุคคล

6. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) กล่าวคือ การจำแนกชนิดหมวดหมู่ และการตีความข้อมูลที่ได้มา และการสร้างข้อสรุป ในแต่ละประเด็นตรงตามวัตถุประสงค์

สรุปผลการวิจัย

1. การจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ ซึ่งมีพื้นที่ทั้งหมด 5,390.60 ไร่ มีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมคางหมู มีน้ำขังตลอดทั้งปี เป็นบึงซึ่งเกิดขึ้นตามธรรมชาติจากการเปลี่ยนทิศทางไหลของแม่น้ำน่าน เมื่อกระแสน้ำเปลี่ยนทิศทางไหลในช่วงน้ำหลากเกิดตะกอนปิด ลำน้ำเดิมเป็นคันดินกั้น (natural levee) และทะเลสาบรูปแอก (Oxbow lake) หลังจากมีการสร้างเขื่อนสิริกิติ์ปิดกั้นแม่น้ำน่าน ประกอบกับมีการทำคันดินและถนนล้อมรอบน้ำฝนและน้ำในแม่น้ำไม่ไหลเข้าบึงสีไฟ ส่งผลให้บึงสีไฟเป็นระบบนิเวศน้ำจืดแบบกึ่งปิด

ยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2566 - 2570) มีการจัดทำแผนที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและการบูรณาการในการทำงานร่วมกันของ ทุกภาคส่วน เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบและแนวทางการพัฒนา เชื่อมโยงสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาของแผนในทุกระดับ ตั้งแต่ยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และยุทธศาสตร์การพัฒนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในเขตจังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2561-2565) มีวิสัยทัศน์ (Vision) คือ เกษตรก้าวหน้า สมดุลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควบคู่คุณภาพชีวิตที่ดี พร้อมสู่มาตรฐานการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการขับเคลื่อนเพื่อบรรลุวิสัยทัศน์ที่ตั้งไว้ 5 ประเด็นยุทธศาสตร์ ดังนี้

ยุทธศาสตร์ที่ 1 การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลแนวทางการพัฒนา กล่าวคือ พัฒนาแหล่งน้ำในพื้นที่ ให้มีความอุดมสมบูรณ์สอดคล้องกับระบบนิเวศน์ เกิดคุณค่าสูงสุดต่อการพัฒนาจังหวัดอย่างเป็นระบบ การบริหารจัดการขยะและของเสียที่เกิดจากพฤติกรรมมนุษย์และกิจกรรมทางสังคม และสนับสนุน ส่งเสริมการบริหารจัดการการใช้พื้นที่เชิงบูรณาการ

ยุทธศาสตร์ที่ 2 การพัฒนาเศรษฐกิจและการท่องเที่ยวจากฐานการเกษตร และฐานชุมชนที่เข้มแข็งแนวทางการพัฒนา กล่าวคือ ยกระดับศักยภาพการผลิต สร้างแบรนด์สินค้า การเกษตรสู่สากลด้วยเทคโนโลยี นวัตกรรม และการเกษตรมาตรฐานปลอดภัย สนับสนุนและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการพัฒนาอาชีพของประชาชนตามแนวทางปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาอาชีพทั้งในและนอกภาคการเกษตร และสนับสนุนการท่องเที่ยว สนับสนุนการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานการผลิตภาคการเกษตร อุตสาหกรรม และการบริการ ประเด็นสุดท้าย คือ การประชาสัมพันธ์เผยแพร่การท่องเที่ยวเชิงรุก

ซึ่งมีความสอดคล้องกับยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2566 - 2570) กล่าวคือ เป้าหมายการพัฒนาจังหวัด “เมืองเกษตรดี สิ่งแวดล้อมดี สังคมและคุณภาพชีวิตดี พัฒนาการท่องเที่ยวและบริการให้มีมาตรฐาน” บนพันธกิจ (Mission) เสริมสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจของจังหวัดให้เติบโตอย่างมั่นคงจากฐานของชุมชนการพึ่งตนเองในจังหวัดและการเชื่อมโยงกับระดับภาค และการพัฒนาประเทศ และพัฒนาระบบการบริหารจัดการการผลิตสินค้าเกษตรให้มีคุณภาพ และมาตรฐานความปลอดภัยในระดับการส่งออกและการรองรับความมั่นคงทางอาหาร เสริมสร้างความเข้มแข็งขององค์กรภาคการเกษตร และเกษตรกรให้มีศักยภาพการแข่งขันและพึ่งตนเองได้ ตลอดจนรวมถึง บริหารจัดการน้ำ ดิน และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้เกิดความสมดุลกับการใช้ประโยชน์ในการพัฒนา

จุดยืนการพัฒนายุทธศาสตร์จังหวัดพิจิตร พ.ศ. 2566-2570 ได้กำหนดขึ้นมาจากการวิเคราะห์สภาพการณ์ที่เป็นปัจจัยนำเข้าเชิงนโยบายความต้องการของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสีย และสถานการณ์ของภารกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน และควรจะเป็นในอนาคตจนได้ความต้องการทางยุทธศาสตร์อันเป็นหัวใจหลักสำคัญของจังหวัดพิจิตร ประกอบด้วย 4 จุดยืนทางยุทธศาสตร์ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

SP1 การอนุรักษ์ พื้นฟูการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลให้อื้อต่อการพัฒนาพื้นที่เพื่อการเกษตรที่มีคุณภาพเพิ่มมากขึ้น ตลอดจนรวมถึงการบริหารจัดการให้เหลือน้ำไว้ใช้ในช่วงฤดูแล้งได้มากขึ้น และปัญหาอีกด้านหนึ่งที่รุนแรงมากขึ้นและสมควรได้รับการดูแล คือ การปล่อยสารเคมีจากภาคเกษตร อุตสาหกรรมและชุมชนลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติ

SP4 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรม และอัตลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากมีประเพณีและวัฒนธรรมที่ขึ้นชื่อ ได้แก่ งานประเพณีแข่งขันเรือยาวชิงถ้วยพระราชทาน งานประเพณีกลุ่มชาติพันธุ์ ประกอบกับมีวัดที่มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก จึงเป็นยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะนารายได้

เข้าจังหวัดผ่านการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประเพณี ศาสนาและวัฒนธรรม และให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยววิถีใหม่

กลไกการบริหารจัดการ กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และส่งเสริมความร่วมมือกับภาคเอกชน ในการสนับสนุนการท่องเที่ยวและการพัฒนาธุรกิจในพื้นที่ ตลอดจนถึงการสร้างเครือข่าย และการติดตามผลเพื่อพิจารณาความสำเร็จของการดำเนินงาน อาจกล่าวได้ว่า การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านภูมิทัศน์บริเวณรอบบึงสีไฟ เน้นการปรับปรุงพื้นที่และการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนในพื้นที่

การวิเคราะห์ SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) สำหรับการจัดการเชิงพื้นที่อย่างสร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร

ควรพิจารณาทั้งศักยภาพของพื้นที่ ทรัพยากรชุมชน โอกาสจากนโยบายภาครัฐ และความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น โดยสามารถสรุปได้ ดังนี้

จุดแข็ง (Strengths) พบว่า ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพและระบบนิเวศที่สมบูรณ์ ชุมชนมีอัตลักษณ์และวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นสามารถนำมาใช้ในการพัฒนากิจกรรมสร้างสรรค์ได้ และมีการรวมกลุ่มในการจัดกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ เช่น กลุ่มท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

จุดอ่อน (Weaknesses) พบว่า ขาดความต่อเนื่องและเป็นเอกภาพ มีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ขาดกลไกกลางในการบูรณาการ ขาดองค์ความรู้หรือทักษะในการพัฒนาเชิงพื้นที่อย่างสร้างสรรค์ และเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ค่อยมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์หรือพัฒนาท้องถิ่น สิ่งสำคัญ คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมบางประการยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ เช่น น้ำเน่าเสีย วัชพืช น้ำ รุก้ำพื้นที่บึง

โอกาส (Opportunities) พบว่า นโยบายภาครัฐที่ส่งเสริมเศรษฐกิจฐานรากและการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เช่น BCG Economy, Creative Economy เป้าหมาย นักท่องเที่ยวที่ต้องการประสบการณ์ใหม่ ๆ แบบท้องถิ่น (Local Experience) เพิ่มโอกาสในการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ และนำมาบูรณาการกับแนวทางส่งเสริมคุณธรรม 5 ประการในชุมชน ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา และกตัญญู ตลอดจนถึงการสนับสนุนจากภาคการศึกษาและเครือข่ายวิชาการที่สามารถร่วมพัฒนาองค์ความรู้กับชุมชนได้

อุปสรรค / ภัยคุกคาม (Threats) พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) อาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศในบึงสีไฟ ขาดงบประมาณและทรัพยากรต่อเนื่อง โดยเฉพาะถ้าไม่มีแผนการจัดการที่ชัดเจน และเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มผลประโยชน์ในพื้นที่ ตลอดจนถึงการย้ายถิ่นของประชากรวัยแรงงาน ทำให้ขาดกำลังคนที่มีศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่

TOWS Matrix: วิเคราะห์เชิงกลยุทธ์

SO Strategy (Strengths + Opportunities) การนำเอาจุดแข็งเพื่อสร้างโอกาส พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จากทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ในรูปแบบของเครือข่ายการศึกษาและภาคีสนับสนุนสร้างนวัตกรรมพื้นที่ พร้อมทั้งต่อยอดคุณธรรม 5 ประการในกิจกรรมของชุมชนจัดกิจกรรม “จิตอาสารักษ์บึงสีไฟ” และ “ตลาดพอเพียงริมบึง” ที่ส่งเสริมวินัยและจิตสาธารณะ

WO Strategy (Weaknesses + Opportunities) เป็นกระบวนการนำโอกาสเพื่อแก้จุดอ่อนเสริมศักยภาพผู้นำชุมชนและเยาวชนในการจัดการเชิงพื้นที่สร้างสรรค์ เช่น จัดอบรมเชิงปฏิบัติการด้านการพัฒนาทักษะการออกแบบกิจกรรม การตลาด การจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ จัดตั้ง ‘ศูนย์เรียนรู้บึงสีไฟ’ ทำหน้าที่

เป็นฐานข้อมูลภูมิปัญญา ทรัพยากร และกิจกรรมเชิงพื้นที่เพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน และสร้างกลไกการมีส่วนร่วมแบบมีระบบ

ST Strategy (Strengths + Threats) นำจุดแข็งเพื่อลดผลกระทบจากภัยคุกคาม วางแผนจัดการสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชนเช่น ระบบเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ การจัดการวัชพืชน้ำด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น จัดโซนพื้นที่ใช้ประโยชน์จากบึงอย่างสมดุล เช่น โซนท่องเที่ยว โซนอนุรักษ์ โซนประมง โซนเกษตรน้ำ เผยแพร่ภาพลักษณ์บึงสีไฟสู่ภายนอก เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวและพันธมิตรพัฒนา

WT Strategy (Weaknesses + Threats) ลดจุดอ่อนและหลีกเลี่ยงภัยคุกคาม จัดทำแผนยุทธศาสตร์ชุมชนแบบบูรณาการ ร่วมกำหนดเป้าหมายเชิงพื้นที่ พร้อมแนวทางจัดสรรทรัพยากรและบทบาทของแต่ละภาคส่วน พัฒนาระบบข้อมูลกลางของบึงสีไฟ เพื่อใช้ในการติดตามประเมินผล เช่น ฐานข้อมูลสิ่งแวดล้อม กิจกรรมท่องเที่ยว รายได้ชุมชน พร้อมกับสร้างแรงจูงใจให้คนรุ่นใหม่กลับมาร่วมพัฒนาท้องถิ่น เช่น โครงการทุนพัฒนานวัตกรรมชุมชน และเวทีพัฒนาอันเป็นจุดเริ่มต้น (Start-up) ท้องถิ่น

2. พัฒนากลไกการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ

โดยใช้แนวทางมีส่วนร่วม เพื่อให้ชุมชนรอบบึงสีไฟสามารถจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีผลการวิจัยที่สำคัญ ดังนี้

2.1 สภาพปัญหาและบริบทพื้นที่ ประสบปัญหาการเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ คุณภาพน้ำลดลง การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ และการใช้ประโยชน์พื้นที่โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบระยะยาว การบริหารจัดการพื้นที่ยังขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานรัฐ องค์กรท้องถิ่น และชุมชน ทำให้การดำเนินงานขาดประสิทธิภาพและไม่ต่อเนื่อง

2.2 กลไกการจัดการเชิงพื้นที่ที่พัฒนามีการจัดตั้ง “คณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุมชนบึงสีไฟ” เป็นกลไกกลาง ที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ กลไกนี้ทำหน้าที่วางแผน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ติดตามผล และประสานกับหน่วยงานภายนอก ชุมชนสามารถจัดทำ แผนพัฒนาพื้นที่แบบบูรณาการ โดยอิงจากแผนพัฒนาจังหวัดพิจิตร พ.ศ. 2566 - 2570

2.3 กระบวนการส่งเสริมให้ของชุมชนเข้ามามีบทบาทสำคัญ เพื่อเสนอแนวทางแก้ไขปัญหผ่านเวทีประชาคมและการจัดทำข้อตกลงชุมชน การใช้ คุณธรรม 5 ประการ ได้แก่ พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา และกตัญญู ช่วยส่งเสริมจิตสำนึกและความร่วมมือในชุมชน

2.4 ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น นำเข้าสู่ระบบแผนพัฒนาของจังหวัด เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็ง และมีการขยายผลแนวทางไปยังพื้นที่ใกล้เคียง

2.5 ปัจจัยสู่ความสำเร็จ การเปิดพื้นที่ทางสังคมด้วยกระบวนการมีส่วนร่วม พร้อมทั้งสนับสนุนอย่างเป็นระบบจากองค์กรท้องถิ่น ตลอดจนรวมถึงการนำทุนทางสังคม และภูมิปัญญาท้องถิ่นสู่กระบวนการจัดการตนเอง

2.6 ข้อเสนอแนะสำคัญ ระดับพื้นที่ควรขยายผลกลไกชุมชนไปยังชุมชนรอบบึงสีไฟอื่นๆ เพื่อเชื่อมโยงการจัดการทั้งระบบนิเวศ ระดับนโยบาย: ควรผลักดันให้บึงสีไฟเป็นพื้นที่ต้นแบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชน ภายใต้ยุทธศาสตร์จังหวัด และระดับเชิงระบบ สนับสนุนกองทุนพัฒนากลไกชุมชนให้มีความต่อเนื่อง และสร้างระบบติดตามประเมินผลร่วมกันระหว่างรัฐและชุมชน

3. นำเสนอรูปแบบกลไกการจัดการเชิงพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ

เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญ ในมิติสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรม โดยผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

3.1 แนวคิดสำคัญของกลไกการจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์ โดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community-Centered Management) มีการบูรณาการภาครัฐ ท้องถิ่น เอกชน และประชาชนร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย ใช้ทุนชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมกับเทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่ เน้นความยั่งยืนและคุณธรรม ผ่านการส่งเสริมคุณธรรม 5 ประการ (พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา กตัญญู)

3.2 องค์ประกอบของกลไกการจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์ บนโครงสร้างกลไก จัดตั้ง “คณะกรรมการจัดการเชิงพื้นที่” ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนชุมชน ท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ และภาคประชาสังคม มีคณะทำงานย่อย ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เศรษฐกิจฐานราก และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.3 กระบวนการทำงาน มีการประเมินทุนและปัญหาในพื้นที่ ใช้เครื่องมือชุมชน เช่น แผนที่ทรัพยากร เวทีพูดคุย มีการวางแผนร่วม จัดทำแผนพัฒนาเชิงพื้นที่โดยชุมชน มีเป้าหมายชัดเจน **และการดำเนินงานและติดตามผล** ชุมชนมีบทบาทหลัก ท้องถิ่นสนับสนุนในด้านงบประมาณและเทคนิค

3.4 การสื่อสารสาธารณะและสร้างเครือข่าย พร้อมทั้งจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้

4. ผลลัพธ์ของการนำรูปแบบกลไกไปทดลองใช้

ชุมชนเกิดความตื่นตัวและรวมพลัง ในการดูแลบึงสีไฟอย่างมีทิศทางร่วม เกิดแผนพัฒนาเชิงพื้นที่ที่จัดทำโดยชุมชนและเชื่อมโยงกับแผนพัฒนาจังหวัด ความร่วมมือระหว่างภาคส่วนแน่นแฟ้นขึ้น โดยเฉพาะระหว่างชุมชนกับ **องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)** เกิดกิจกรรมสร้างสรรค์ ในประเด็นของการท่องเที่ยวชุมชน ตลาดสีเขียว การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 การท่องเที่ยวชุมชน บนฐานต้นทุนทางวัฒนธรรม (วิถีชีวิต) และทรัพยากรธรรมชาติ ท้องถิ่น เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและกระจายรายได้ สร้างกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้และเชิงนิเวศ

4.2 ตลาดสีเขียว มีการจำหน่ายสินค้าเกษตรอินทรีย์ ผลิตภัณฑ์ชุมชน และของที่ระลึกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สร้างรายได้เสริมแก่เกษตรกรและผู้ประกอบการท้องถิ่น ต่อยอดภาพลักษณ์การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพและยั่งยืน การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ อนุรักษ์และฟื้นคืนระบบนิเวศของบึง หนอง และทะเลสาบ เป็นแหล่งน้ำ แหล่งอาหาร และถิ่นอาศัยของพืช-สัตว์ ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้และแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเชื่อมโยงทั้งสามมิติ การท่องเที่ยวชุมชน

4.3 มีการใช้พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นเส้นทางและกิจกรรมเรียนรู้ ตลาดสีเขียว เชื่อมโยงเศรษฐกิจฐานรากกับนักท่องเที่ยว การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ ทำให้ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ เกื้อหนุนต่อการท่องเที่ยวและการผลิตสินค้าอย่างยั่งยืน

สรุปภาพรวม “การท่องเที่ยวชุมชน ตลาดสีเขียว การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ” เป็นกลไกการพัฒนาชุมชนแบบบูรณาการ ที่เสริมกันใน 3 ด้าน คือ เศรษฐกิจฐานราก (สร้างรายได้และการตลาด) สิ่งแวดล้อม (อนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศ) สังคมและวัฒนธรรม (เสริมพลังชุมชนและรักษาอัตลักษณ์)

5. จุดเด่นของรูปแบบกลไก

เป็นกลไกที่ยืดหยุ่นและปรับใช้ได้ตามบริบท เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์จังหวัดและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ส่งเสริม การเรียนรู้ร่วมและการเติบโตจากภายในชุมชน มากกว่าการพึ่งพาภายนอก

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา แนวคิดและทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลไกจัดการเชิงพื้นที่แบบสร้างสรรค์ กรณีศึกษา : ชุมชนบึงสีไฟ จังหวัดพิจิตร ก่อให้เกิดกลไกการจัดการเชิงพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพในการบริหารจัดการ ดังนี้

1. การจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ ภายใต้ยุทธศาสตร์การพัฒนาจังหวัดพิจิตร (พ.ศ. 2566 - 2570) เป้าหมายการพัฒนาจังหวัด “เมืองเกษตรดี สิ่งแวดล้อมดี สังคมและคุณภาพชีวิตดี พัฒนาการท่องเที่ยวและบริการให้มีมาตรฐาน” บนพื้นฐาน “พันธกิจ” (Mission) เสริมสร้างความสมดุลทางเศรษฐกิจ โดยชุมชนพึ่งตนเอง เชื่อมโยงกับระดับภาค และการพัฒนาประเทศ สอดคล้องกับสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, 2566) กล่าวว่า การพัฒนา 3 ระดับ กล่าวคือ ระดับแรก การพร้อมรับ หรือ ระดับ “อยู่รอด” ในการแก้ไขข้อจำกัดหรือจุดอ่อนที่มีอยู่ ระดับที่สอง การปรับตัว หรือ ระดับ “พอเพียง” เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ระดับสุดท้าย เป็นการเปลี่ยนแปลงเพื่อพร้อมเติมโตอย่างยั่งยืน หรือ ระดับ “ยั่งยืน” ในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ด้วยการกำหนดทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานของแนวคิด “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” มุ่งเสริมสร้างคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนทุกกลุ่ม ตลอดจนรวมถึงการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่ และความคิดสร้างสรรค์ เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ

ในประเด็นตัวชี้วัดความสำเร็จตามเป้าหมายการพัฒนาจังหวัด ประกอบด้วย 4 จุดยืนทางยุทธศาสตร์ SP1 การอนุรักษ์ พื้นฟูการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล SP4 การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม ที่เป็นอัตลักษณ์เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ โดยมุ่งเน้นในประเด็นความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว (Safety) แหล่งท่องเที่ยวสะอาด (Clean) นักท่องเที่ยวไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบ (Fair) เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ท่องเที่ยวยั่งยืน (Sustainability) สอดคล้องกับ เมืองสร้างสรรค์ กล่าวว่า การพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็งและแข่งขันได้การปรับโครงสร้างภาคบริการ ซึ่งมุ่งเน้นความสัมพันธ์กับการพัฒนาเมืองสร้างสรรค์ ในประเด็น ของการดำเนินกลยุทธ์ในการขับเคลื่อนนโยบาย เพื่อให้แนวคิดเศรษฐกิจสร้างสรรค์สำเร็จเป็นรูปธรรม ซึ่ง ประกอบด้วย 3 องค์ประกอบสำคัญ คือ การพัฒนาผู้ประกอบการสร้างสรรค์ (Creative Entrepreneur) การพัฒนาองค์ความรู้สร้างสรรค์ (Creative Knowledge) และการพัฒนาเมือง สร้างสรรค์ (Creative City) และโดยเป็นการกำหนดกรอบแผนงานและกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาล (พีรตร แก้วลาย และคณะ, 2556)

กลไกการบริหารจัดการภายใต้การ การมีส่วนร่วมขององค์กรภาครัฐ และภาคเอกชน ภายใต้การสร้างเครือข่ายและการติดตามผล ผลลัพธ์ที่คาดหวัง กล่าวคือ การรักษาความสมดุลของระบบนิเวศน์ ในพื้นที่รอบบึงสีไฟ โดยคำนึงถึงทั้งความงามและการอนุรักษ์ ผ่านกิจกรรมที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม และการเสริมสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างชุมชนที่มีความยั่งยืนทั้งในด้านเศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับ พระมหาสุทิตย์ อาภากร กล่าวว่า การปฏิบัติตามหน้าที่ต่อสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องของบุคคล องค์กร ต้องว่าอยู่บนบรรทัดฐาน สถานภาพ และบทบาท ซึ่งเป็นไปตาม “หลักธรรม” ทางพุทธศาสนา กล่าวคือ กระบวนการการสร้างความสัมพันธ์เชิงระบบของระบบที่มีต่อกัน อันส่งผลต่อเครือข่ายอันเป็นระบบที่ผูกพันซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งที่เป็นระบบ เช่นเดียวกับโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะต้องอาศัยความยืดหยุ่น และการยอมรับจากฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อสรุปที่ลงตัวมากที่สุด (พระมหาสุทิตย์ อาภากร, 2548)

การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติด้านภูมิทัศน์ เน้นการปรับปรุงพื้นที่และการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน โดยคำนึงถึงการพัฒนาเศรษฐกิจที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ผ่านการมีส่วนร่วมของชุมชน การสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและเอกชน และการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนเชิงพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ SWOT (Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats) สำหรับการจัดการเชิงพื้นที่อย่างสร้างสรรค์ สอดคล้องกับ ฐกร กาญจน์จิระเดช และคณะ กล่าวว่า การพัฒนา

เชิงพื้นที่ (Area base Approach) คือ กระบวนการเรียนรู้และสร้างความเข้าใจในสาเหตุของปัญหา พร้อมทั้งร่วมหาแนวทางแก้ไขปัญหาแบบบูรณาการ เน้นการพัฒนาที่มาจากความต้องการของชุมชน ยึดหลัก “ระเบิดจากข้างใน” การทำตามลำดับขั้น พร้อมทั้งกำหนดเป็นนโยบาย ระเบียบกฎหมาย การกำกับดูแล การสนับสนุน งบประมาณ โครงสร้างพื้นฐานให้สอดคล้องกับความต้องการของพื้นที่ เพื่อพัฒนารูปแบบและกลไกการทำงานที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหามีการจัดการความรู้และพัฒนาคน มีหมวดหมู่การเก็บฐานข้อมูล มีการวิเคราะห์เปรียบเทียบ พร้อมทั้งจัดทำเป็นระบบสารสนเทศเพื่อการตัดสินใจ (DSSI) ให้เหมาะสมกับศักยภาพและโอกาสของพื้นที่ เพื่อประโยชน์สุขของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างสมดุล (ฐกร กาญจน์จิรเดช, มยุรี รัตนเสริมพงศ์ และ สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2561)

2. พัฒนากลไกการจัดการเชิงพื้นที่ของชุมชนบึงสีไฟ มีการจัดตั้ง “คณะกรรมการจัดการพื้นที่ชุมชนบึงสีไฟ” เป็นกลไกกลาง ที่มีตัวแทนจากทุกภาคส่วนในพื้นที่ กลไกนี้ทำหน้าที่วางแผน จัดลำดับความสำคัญของปัญหา ติดตามผล และประสานกับหน่วยงานภายนอก บนแนวคิดการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน และทั้งจัดทำและเสนอโครงการพัฒนาต่างๆ เกิดเครือข่ายการจัดการทรัพยากรที่เข้มแข็ง พร้อมทั้งประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมและภูมิปัญญาท้องถิ่นในกระบวนการจัดการ สอดคล้องกับกับ เสรี พงษ์พิศ กล่าวไว้ว่า “เครือข่าย” คือ การรวมกลุ่มของบุคคลในชุมชนระหว่างชุมชน กลุ่มกับกลุ่ม ชุมชนกับชุมชน โดยมีหลักยึดตามขอบเขตพื้นที่ ประเด็นเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้เป็นหนึ่งเดียว กระบวนการดังกล่าวเกิดจากท้องถิ่นเหมาะสมกับท้องถิ่นที่จะช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบที่สำคัญคือ ภูมิปัญญาพื้นบ้าน การปฏิบัติแบบอย่างของผู้รู้ การอบรมสั่งสอนในบริบททางสังคม คมนาคม แบบการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้นทำให้การไปมาหาสู่ดูงาน การร่วมกันทำข้ามเขตแดนของชุมชน อำเภอ จังหวัด และภาค เป็นไปได้ง่าย (เสรี พงษ์พิศ, 2548)

3. นำเสนอรูปแบบกลไกการจัดการเชิงพื้นที่สร้างสรรค์ของชุมชนบึงสีไฟ โดยชุมชนเป็นศูนย์กลาง (Community-Centered Management) พร้อมทั้งบูรณาการภาคส่วน: รัฐ ท้องถิ่น เอกชน และประชาชน ร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย ใช้ทุนชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ผสมกับเทคโนโลยีและความรู้สมัยใหม่ เน้นความยั่งยืนและคุณธรรม ผ่านการส่งเสริมคุณธรรม 5 ประการ (พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา กตัญญู) สอดคล้องกับ รัฐจวน อินทรกำแหง กล่าวว่า แนวทางในการเสริมสร้างจิตสำนึกของคนในสังคมโดยการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม กล่าวคือ ในระดับสถาบันการศึกษา ควรวางรากฐานของการพัฒนา “คน” ด้านจิตใจในวิชาชีพด้วยจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม และสถาบันศาสนา ต้องเป็นผู้นำในการสร้างจิตสำนึกต่อส่วนรวมบนหลักคำสอนทางพุทธศาสนา เน้นประโยชน์สุขของสังคมเป็นใหญ่ สุดท้ายคือสถาบันครอบครัว ความอบอุ่น บ่มเพาะ พร้อมกับการปูพื้นฐาน ให้ลูกมีจิตสำนึกที่เป็นสัมมาทิฐิเสียตั้งแต่ยังเด็ก เพื่อที่เด็กจะได้เป็นกำลังในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความร่มเย็นเป็นสุข (รัฐจวน อินทรกำแหง, 2560) สร้างสรรค์และจุดเด่นของรูปแบบกลไก เป็นกลไกที่ยืดหยุ่นและปรับใช้ได้ตามบริบท เชื่อมโยงกับยุทธศาสตร์จังหวัดและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) ส่งเสริม การเรียนรู้ร่วมและการเติบโตจากภายในชุมชน มากกว่าการพึ่งพาภายนอก สอดคล้องกับ ยุทธนา กาเต้ม และคณะ (2568) ที่กล่าวว่า การบริหารจัดการเชิงพื้นที่ (area-based approach) เป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยข้อมูลครัวเรือนยากจนที่ถูกต้องและแม่นยำ โดยแนวทางการขับเคลื่อนต้องอยู่บนพื้นฐานของการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน ตั้งแต่การสำรวจและยืนยันข้อมูลครัวเรือนนำไปสู่การออกแบบยุทธศาสตร์ระดับพื้นที่ การบูรณาการการทำงานร่วมกันของรัฐ เอกชน ชุมชน และเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสะท้อนความต้องการของประชาชน และนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและการแก้ปัญหาที่ตอบโจทย์พื้นที่ได้อย่างยั่งยืน

องค์ความรู้การวิจัย

แผนภาพที่ 1 องค์ความรู้การวิจัย

1. การออกแบบกลไกแบบมีส่วนร่วม (Participatory Mechanism Design) สร้างโครงสร้างกลไกหลายระดับ เช่น คณะกรรมการระดับพื้นที่ คณะทำงานเฉพาะกิจศูนย์เรียนรู้ และเครือข่ายภายนอก ให้บทบาทแก่ทุกภาคส่วน ทั้งชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ภาครัฐ ภาคประชาสังคม เยาวชน และภาคธุรกิจ การจัดเวทีประชาคม เป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการแลกเปลี่ยน เรียนรู้ และตัดสินใจร่วมกัน

2. การใช้ทุนทางธรรมชาติและวัฒนธรรมเป็นฐานพัฒนา ใช้ บึงสีไฟ เป็น “จุดศูนย์กลาง” ของการพัฒนาเชิงพื้นที่ ทั้งด้านสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ และการท่องเที่ยว พัฒนา กิจกรรมเชิงสร้างสรรค์ เช่น ตลาดเสาร์ริมบึง ล่องเรือชมธรรมชาติ, การสื่อสารเล่าเรื่องชุมชนผ่านสื่อออนไลน์ ส่งเสริมการสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่น เช่น งานบุญ วิถีชาบบึง และภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. การจัดการความรู้และข้อมูลชุมชน สร้างศูนย์ข้อมูลชุมชน ศูนย์เรียนรู้บึงสีไฟ เป็นแหล่งรวมข้อมูลด้านทรัพยากร ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และกิจกรรมมีการ บันทึก สื่อสาร และถ่ายทอด ความรู้ท้องถิ่นในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น ป้ายเรียนรู้ สื่อดิจิทัล และเวทีเยาวชนส่งเสริมการเรียนรู้ระหว่างรุ่น “ปู่-พ่อ-ลูก” สร้างความเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมและแนวคิด

4. ความต่อเนื่องและความยืดหยุ่นของกลไก กลไกของชุมชนไม่ได้เกิดจาก “โครงการชั่วคราว” แต่เป็นการพัฒนาจากรากของชุมชนเองมีความยืดหยุ่นสูง ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เช่น การรับมือภัยแล้ง การปรับกิจกรรมในช่วงโควิดการบริหารจัดการไม่ขึ้นอยู่กับผู้นำคนใดคนหนึ่ง แต่ กระจายบทบาทและเสริมพลังแก่คนรุ่นใหม่

5. คุณธรรมและจิตสำนึกเพื่อส่วนรวม ใช้ หลักคุณธรรม 5 ประการ (พอเพียง วินัย สุจริต จิตอาสา กตัญญู) ในการขับเคลื่อนกิจกรรมชาวบ้านรู้สึก “ภูมิใจในบ้านเกิด” และพร้อมร่วมมือกันโดยไม่หวังผลประโยชน์ส่วนตนเกิดผู้นำชุมชนและเยาวชนต้นแบบที่ “ทำจริง ทำด้วยใจ” และกลายเป็นแรงบันดาลใจให้พื้นที่อื่น

สรุปองค์ความรู้หลักจากบึงสีไฟ

พื้นที่เข้มแข็ง ต้องประกอบด้วย กลไกดี คนมีส่วนร่วม และใช้ทุนพื้นที่อย่างสร้างสรรค์

ความยั่งยืน ต้องเกิดจากภายใน ไม่ใช่แค่โครงการภายนอก
การจัดการเชิงพื้นที่ คือการออกแบบ “อนาคตของคนในพื้นที่” โดยคนในพื้นที่เอง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. จัดตั้ง “สภาการจัดการบึงสีไฟเชิงพื้นที่” เป็นเวทีบูรณาการระหว่างภาคประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาครัฐ เอกชน และนักวิชาการ เพื่อร่วมกันกำหนดทิศทางและแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนโครงสร้างประกอบด้วยตัวแทนจากชุมชนรอบบึงสีไฟ ภาศัภาครัฐ อาทึ กรมทรัพยากรน้ำ, การท่องเที่ยว และกลุ่มเยาวชน มีอำนาจเสนอแผนงานและกลั่นกรองโครงการที่ใช้พื้นที่รอบบึงสีไฟ สนับสนุนด้วยกฎหมายท้องถิ่น หรือระเบียบของจังหวัด
2. พัฒนา “แผนพัฒนาชุมชนเชิงพื้นที่สร้างสรรค์รอบบึงสีไฟ” แผนบูรณาการ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านที่ 1 ทรัพยากรธรรมชาติ พื้นฟูระบบนิเวศบึงสีไฟ ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์แนวอนุรักษ์ ด้านที่ 2 เศรษฐกิจฐานราก พัฒนาผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น OTOP/ GI และระบบตลาดสีเขียว และด้านที่ 3 การท่องเที่ยว ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ชูจุดเด่น “บึงสีไฟ เมืองธรรมชาติแห่งคุณธรรม”
3. ใช้ “พื้นที่เป็นฐาน-ชุมชนเป็นเจ้าของ” (Place-based +Community-led Approach) โดยให้ชุมชนเป็นผู้นำกระบวนการวางแผน กำหนดกิจกรรม และติดตามประเมินผล ตลอดจนถึงการส่งเสริมเครือข่ายชุมชนให้เข้มแข็งผ่านการอบรม การมีส่วนร่วมของเยาวชน และการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
4. บูรณาการแผนพัฒนาเข้ากับแผนพัฒนาจังหวัดพิจิตร พ.ศ. 2566–2570 ผลักดันให้แผนชุมชนถูกรับรองและเชื่อมโยงกับงบประมาณระดับจังหวัด และจัดให้มีกลไกการติดตาม และประเมินผลร่วมกันระหว่างชุมชนกับจังหวัด

ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. การถ่ายทอดและสื่อสารผลวิจัยสู่ชุมชนและภาคส่วนที่เกี่ยวข้องจัดเวทีสาธารณะ เพื่อสื่อสารผลวิจัยแก่ชุมชน ผู้นำท้องถิ่น หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และเยาวชน พร้อมทั้งสรุปผลวิจัยให้เข้าใจง่าย เช่น จัดทำแผนภาพ อินโฟกราฟิก คลิปวิดีโอ หรือเอกสารสรุปเพื่อใช้ในการประชุม/อบรม ตลอดจนถึงสร้างทีม “ตัวกลางความรู้” (Knowledge Brokers) ในชุมชนหรือองค์กรท้องถิ่น เพื่อสื่อสารผลวิจัยและประสานงานกับหน่วยงานอื่น
2. การบูรณาการผลวิจัยเข้าสู่แผนพัฒนาและกลไกในระดับพื้นที่ กล่าวคือ ผลักดันให้นำผลวิจัยเข้าแผนพัฒนาท้องถิ่น เช่น แผนองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาล แผนพัฒนาจังหวัดพิจิตร พ.ศ. 2566–2570 และจัดตั้งกลไก “คณะทำงานจัดการพื้นที่บึงสีไฟอย่างสร้างสรรค์” โดยใช้ข้อเสนอจากงานวิจัยเป็นกรอบดำเนินงาน พร้อมทั้งจัดทำ “แผนพัฒนาพื้นที่เฉพาะ” (Area-Based Plan) สำหรับบึงสีไฟ โดยมีชุมชนเป็นศูนย์กลาง และใช้ผลวิจัยเป็นข้อมูลหลัก
3. การสร้างรูปธรรมของกลไกเชิงพื้นที่ กล่าวคือ มีการจัดตั้ง “ศูนย์เรียนรู้หรือศูนย์ปฏิบัติการพื้นที่สร้างสรรค์บึงสีไฟ” เพื่อทดลองใช้ผลวิจัย เช่น เรื่องการอนุรักษ์ การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน หรือเกษตรเชิงนิเวศ และใช้ผลวิจัยในการ กำหนดพื้นที่นาร่อง สำหรับกิจกรรม เช่น พื้นที่ปลูกพืชพื้นถิ่น แหล่งเรียนรู้ธรรมชาติ หรือจุดท่องเที่ยววิถีชุมชน
4. การพัฒนาศักยภาพและกระบวนการมีส่วนร่วม กล่าวคือ มีการจัดอบรมพร้อมทั้งประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อเพิ่มศักยภาพผู้นำชุมชนและเยาวชน ให้สามารถใช้ข้อมูลจากผลวิจัยในการวางแผนและตัดสินใจ

สนับสนุนให้เกิด กระบวนการวางแผนร่วม (Participatory Planning) โดยใช้ผลวิจัยเป็นพื้นฐานในการพูดคุยวางแผน และจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

5. การติดตามและประเมินผลการใช้ประโยชน์จากผลวิจัย ด้วยกระบวนการพัฒนา ระบบติดตามผลแบบมีส่วนร่วม ให้ชุมชนมีบทบาทร่วมประเมินความคืบหน้า เช่น ผ่านแบบประเมิน เวทีรายงานความก้าวหน้า หรือกิจกรรมชุมชน พร้อมทั้งใช้ข้อมูลจากผลวิจัยเปรียบเทียบกับผลลัพธ์ในภายหลัง เพื่อตรวจสอบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงตามเป้าหมายหรือไม่

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ขยายขอบเขตการศึกษาเปรียบเทียบกับหลายพื้นที่ที่ศึกษาก่อนเปรียบเทียบกับชุมชนอื่นที่มีลักษณะคล้ายกัน เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำหรือแหล่งท่องเที่ยวชุมชน เพื่อเรียนรู้รูปแบบการจัดการเชิงพื้นที่ที่หลากหลาย และศึกษาระดับเครือข่ายจากระดับชุมชนเดี่ยว สู่ระดับ “เครือข่ายชุมชนรอบบึงสีไฟ” หรือ “เครือข่ายลุ่มน้ำยมตอนล่าง” เพื่อเข้าใจพลวัตเชิงพื้นที่ในระดับภูมิภาคย่อย

2. เจาะลึกกลไกการมีส่วนร่วมและธรรมาภิบาลชุมชน ศึกษากระบวนการตัดสินใจ ในการจัดการพื้นที่ของชุมชน เช่น รูปแบบเวที ประเพณีผู้นำ บทบาทของเยาวชนและกลุ่มเปราะบาง และวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจและความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับภาครัฐ ในบริบทของการพัฒนาเชิงพื้นที่

3. พัฒนานวัตกรรมทางสังคม/เครื่องมือในการจัดการพื้นที่ ทดลองออกแบบและประเมินผลเครื่องมือสนับสนุนชุมชน เช่น แผนที่ความรู้ (knowledge mapping), แอปพลิเคชันท่องเที่ยวชุมชน, หรือระบบฐานข้อมูลท้องถิ่น และศึกษาการใช้ เทคโนโลยีสารสนเทศ (ICT) และการสื่อสารเพื่อขับเคลื่อนการมีส่วนร่วม

4. ศึกษาผลกระทบของกลไกต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ประเมินผลลัพธ์ของกลไกจัดการพื้นที่ที่มีต่อ สิ่งแวดล้อม: ระบบนิเวศบึงสีไฟ ความหลากหลายทางชีวภาพ และเศรษฐกิจ รายได้จากกิจกรรมชุมชน เช่น ท่องเที่ยว เกษตร ตลอดจนถึงสังคม/วัฒนธรรม ความเข้มแข็งของเครือข่ายชุมชน การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น

5 พัฒนาแนวทางการขับเคลื่อนเชิงนโยบายจากฐานชุมชน ศึกษา โมเดลความร่วมมือแบบรัฐ-ชุมชน (Co-Governance Model) วิเคราะห์แนวทางการเชื่อมโยงงานวิจัยกับแผนระดับจังหวัดหรือกลุ่มจังหวัด และ ยุทธศาสตร์ประเทศ เช่น โมเดลเศรษฐกิจชีวภาพ เศรษฐกิจหมุนเวียน และเศรษฐกิจสีเขียว (BCG) หรือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และทดลอง “การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)” ที่ชุมชนเป็นเจ้าของกระบวนการวิจัยร่วมกับนักวิชาการ

6 แนวทางทางวิธีวิจัยเพิ่มเติม ใช้ระเบียบวิธีวิจัยผสม (Mixed Methods) เช่น การวิเคราะห์เชิงปริมาณจากแบบสอบถามประกอบกับการสัมภาษณ์เชิงลึก และทดลองใช้ระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม (Social Network Analysis) หรือการทำโมเดลจำลองการจัดการพื้นที่ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนและนำไปใช้ได้จริงในเชิงนโยบาย

บรรณานุกรม

- ฐกร กาญจน์จิระเดช, มยุรี รัตนเสริมพงศ์ และ สมบูรณ์ สุขสำราญ. (2561). รูปแบบการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนของจังหวัดอุทัยธานี ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. *วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร*, 6(2), 537–552.
- พระมหาสุทิตย์ อาภากร. (2548). *เครือข่าย : ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

- พิรตร แก้วลาย และ ทิพย์สุตา จันทรแจ่มหล้า. (2556). *เมืองสร้างสรรค์: แนวทางการพัฒนาเมืองจาก สันทรพย์สร้างสรรค์ท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพมหานคร: วิทยาลัยพัฒนาการปกครองท้องถิ่น สถาบันพระปกเกล้า.
- ภาณุวัฒน์ รักดีวงศ์. (2561). *หลักพัฒนศึกษา : จตุรภาคของการศึกษาเพื่อการพัฒนา*. พิษณุโลก: ภาควิชา บริหารและพัฒนาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ยุทธนา กาเต็ม, ชูลฟีกอร์ มาโซ, สุพัตรา รุ่งรัตน์, เกสรี ลัดดีเลีย, กมลวรรณ ชนะกุล และนุรีดา มะแซ. (2568). การพัฒนายุทธศาสตร์การแก้ไขปัญหาครัวเรือนยากจนแบบเบ็ดเสร็จและแม่นยำใน 2 อำเภอ ต้นแบบ (อำเภอรามัน/อำเภอบันนังสตา) จังหวัดยะลา. *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 25(1), 227–255.
- รัญจวน อินทรกำแหง. (2560). *ภาพชีวิตจากนวนิยาย*. กรุงเทพมหานคร: อตัมมโย.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *เครือข่ายยุทธวิธีเพื่อประชาคมเข้มแข็ง ชุมชนเข้มแข็ง : วัฒนธรรมองค์กรของโลกยุค ใหม่*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน.